

WODY KARPAT POLSKICH JAKO CZYNNIK ROZWOJU TURYSTYKI

Antoni Wrzosek

Instytut Geografii UJ w Krakowie

Obszar polskich Karpat odgrywa bardzo wielką rolę w tworzeniu zasobów wodnych Polski. Według Ziemońskiej [3] z Karpat odpływa do Wisły średnio 235 m³ wody na sekundę, co stanowi 60% całkowitego przepływu Wisły w Zawichoście, przy czym ten udział zwiększa się do 70% w latach wilgotnych, a w okresach powodziowych nawet przekracza 80%. Współczynnik odpływu waha się w obrębie gór w szerokich granicach: od ok. 70% wysokości opadów w Tatrach do ok. 30-45% na obszarze Pogórzy i kotlin śródkarpackich, przy czym generalnie procent odpływu maleje w miarę posuwania się z zachodu na wschód.

W interesie gospodarki wodnej kraju leży zwiększenie retencji wody, ponieważ w obecnym stanie rzeczy wielkie ilości wód karpackich w okresach wysokich opadów i roztopów nie tylko, że odpływają nieużytecznie, ale często wyrządzają poważne szkody powodziowe. Celowi zwiększenia retencji wód powinna przede wszystkim służyć budowa zbiorników na rzekach karpackich. Kilka takich zbiorników już posiadamy: trzy na Sole, jeden na źródłowym odcinku Wisły, jeden na Wapienicy, dwa na Dunajcu i dwa na Sanie. Parę dalszych jest w budowie: na Rabie w Dobczycach, na Dunajcu w Czorszynie, na Wisłoku w Sieniawie-Besku. Do budowy innych trzeba będzie jeszcze w przyszłości przystąpić. Obok retencji zbiorniki umożliwiają wykorzystanie energii wodnej w elektrowniach, zaopatrywanie miast i osiedli w wodę pitną, zakładów przemysłowych w wodę użytkową, woda ich może także dobrze służyć potrzebom rolnictwa. Wreszcie sztuczne zbiorniki wodne są w krajobrazie polskich gór, pozbawionym prawie zupełnie naturalnych zbiorników wodnych, elementem podnoszenia atrakcyjności środowiska geograficznego dla turystyki.

Woda jest zawsze bardzo ważnym elementem atrakcyjności terenu dla turystyki. W naszym klimacie element ten w sezonie zimowym odgrywa rolę głównie w postaci śniegu, w pozostałych okresach roku, a przede wszystkim w ciepłym sezonie letnim, chodzi o wodę płynącą w rzekach

i potokach, względnie okresowo zatrzymywaną w zbiornikach naturalnych lub sztucznych. Wodę w postaci pokrywy śnieżnej chciałbym w niniejszych rozważaniach pominąć, ponieważ to zagadnienie wiąże się luźniej z przedmiotem zainteresowania Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN. Istnieją zresztą na ten temat dość liczne opracowania. Najlepszy przegląd daje wydawnictwo Instytutu Turystyki z roku 1973 pod tytułem „Główne problemy rozwoju turystyki zimowej w Polsce”.

Powszechną formą występowania wód w Karpatach jest sieć wód płynących w postaci potoków i rzek. Niestety, nasze rzeki są nieduże. Tylko dwie z nich — Dunajec i San wykazują w obrębie gór średnie przepływy wynoszące kilkadziesiąt metrów sześciennych na sekundę. Jeżeli przyjąć za Warszzyńską [2], że graniczną wartością wystarczającą do uprawiania sportów wodnych jest przepływ w wysokości ok. 20 m³ na sekundę, to oprócz wymienionych wyżej dwóch rzek tylko Poprad od Piwnicznej w dół i Wisłoka od Kołaczyc tę wartość nieznacznie przekraczają. A więc rzeki karpackie nie mogą być przedmiotem większego zainteresowania żeglarzy, a dla kajakarstwa interesujący jest naprawdę tylko Dunajec, w mniejszym stopniu San i Poprad.

Znacznie mniejsze w zakresie ilości wody są wymagania stawiane rzekom do celów kąpielowych w sezonie letnim. Jako niezbędny można przyjąć przepływ w wysokości minimum około 1 m³ na sekundę, i to na ciekach o klasie czystości wód pierwszej lub drugiej. Ważna jest też temperatura wody. W tym zakresie rzeki polskich Karpat wykazują temperatury zachęcające do kąpieli tylko w pogodne, ciepłe dni lata, głównie lipca i sierpnia, rzadko zdarzają się takie dni w czerwcu i wrześniu.

Przepływy w wysokości 1 m³ na sekundę odpowiadają w polskich Karpatach mniej więcej powierzchni dorzecza ok. 100 km², więc takich cieków jest kilkadziesiąt. Należą tu wszystkie karpackie dopływy Wisły, wiele dopływów drugorzędnych, a nawet niektóre trzeciorzędne, jak np. Muszynka, Stobnica, Mlecza. Co się tyczy czystości, to wystarczającą do celów kąpielowych czystość wykazuje większość cieków karpackich, z wyjątkiem Dunajca w okolicy Biegonic i poniżej Tarnowa, Ropy od Gorlic w dół, Wisłoki od Jasła w dół oraz Wisłoka od Krosna w dół.

O wiele skromniej przedstawiają się w polskich Karpatach wody stojące. Jezior naturalnych poza Tatrami, gdzie mogą one pełnić dla turystyki tylko rolę czynnika podnoszącego estetykę krajobrazu, właściwie nie ma. Minimalne znaczenie i rozmiary mają dość nieliczne jeziorka osuwiskowe, z których zapewne najbardziej znane są na Babiej Górze i koło Duszatyna w dorzeczu Osławy. Szereg takich maleńkich jezior — młak w obrębie Beskidu Sędeckiego zarejestrował ostatnio Nowalnicki [1]. Wszystkie one mogą podnosić — i to bardzo nieznacznie — estetykę krajobrazu tylko dla nielicznych hobbystów. Pozostają sztuczne zbiorniki na

rzekach. Znaczenie tych zbiorników dla ruchu turystycznego musi być uzależnione od funkcji, jakim dany zbiornik ma służyć. Najdalej idące ograniczenia muszą dotyczyć zbiorników, których głównym celem jest dostarczanie wody pitnej dla miasta. Tam wykluczone musi być użytkowanie kąpielowe oraz wszelkie pojazdy motorowe, a bardzo ograniczone używanie łódek niemotorowych wszelkiego typu, jak żaglówek, rowerów wodnych itp. Szersze użytkowanie turystyczne jest możliwe na zbiornikach energetycznych oraz służących retencji przeciwpowodziowej, względnie mających służyć nawadnianiu użytków rolnych, chociaż wszędzie używanie pojazdów wodnych motorowych powinno być bardzo ograniczone, a ilościowym restrykcjom musi też podlegać użytkowanie kąpielowe.

Dalsze sztuczne zbiorniki wodne powinny powstawać na rzekach karpackich nie tylko dla zwiększenia retencji wód, ale również po to, by chronić duże, niżej położone zbiorniki przed szybkim zasypywaniem. Groźba ta wisi przede wszystkim przed zbiornikami na Dunajcu. Aby przedłużyć ich żywotność, trzeba dwóch rzeczy. Przede wszystkim powyżej już istniejących i budowanych dużych zbiorników musi powstać wiele drobnych zapór. Wiadomo doskonale, że najwięcej materiałów wleczonych i zawieszinowych, osadzanych niżej na dnie zbiorników, niosą wody górnego dorzecza Dunajca bynajmniej nie z Tatr, ale z rejonu Podhala, Spisza i doliny Ochotnicy, gdzie grunty orne wchodzą na duże pochYLENIE i zbyt wysoko, gdzie wskutek tego na mało odpornym podłożu następuje intensywne zdzieranie pokrywy glebowej. Wystarczy zaobserwować, skąd po każdym gwałtowniejszym deszczu płyną najbardziej zmącone wody. Równocześnie trzeba usilnie dążyć do obniżania na tych obszarach górnej granicy gruntów ornych, która obecnie sięga jeszcze w niektórych wypadkach (np. w Pogórzu Gubałowskim, w Górnej Ochotnicy) do wysokości 1100 m n.p.m., co jest pod każdym względem nieracjonalne.

Szczególnie dogodne miejsca do powstawania dalszych zbiorników, o znaczeniu głównie rekreacyjno-kąpielowym, występują w miejscach, gdzie potoki płynące z południowych zboczy Gorców i Działów Orawskich zbliżają się do dna Kotliny Orawsko-Nowotarskiej, gdyż tam wystawa na południe, ku słońcu, może się przyczynić do podniesienia temperatury wody w zbiorniku. Można też kontynuować akcję urządzenia drobnych baseników kąpielowych nawet na zupełnie niewielkich rzeczkach i potokach górskich, na podobieństwo istniejących już w Pleśnej i Ciężkowicach na Białej Dunajcowej, na Mszance i Łososinie. Można to przeprowadzić niewielkim kosztem i w znacznym stopniu siłami miejscowej ludności.

Takie lokalne drobne przeobrażenia wiążą się z całym zagadnieniem zabudowy potoków górskich. Niestety, u nas do niedawna melioranci upatrywali swoje główne zadanie w maksymalnym przyspieszeniu spływu wody, wyprostowywaniu biegu cieków i ujmowaniu ich w okropne be-

tonowe koryta, izolujące kompletnie wodę od podłoża. Nie była to oczywiście żadna melioracja, tylko pejoryzacja, czyli pogarszanie istniejącego stanu. Wszak generalną wytyczną zabudowy potoków górskich w warunkach Karpat musi być dążenie do zwalniania, a nie przyspieszania spływu wody, a równocześnie do zachowania ciągłego kontaktu wody z podłożem dna doliny. Kontakt ten ma ogromne znaczenie środowiskowo-biologiczne. Równocześnie w ten sposób będą się poprawiać warunki dla wypoczynku nad potokami, dla turystyki pieszej, dla wzbogacenia fauny wodnej, a pośrednio i dla sportu wędkarskiego.

Ponieważ ogólnie w Karpatach Polskich zasoby wodne maleją w miarę posuwania się z zachodu na wschód, a okresy wyższych stanów wód przesuwiają się z wiosny i lata na zachodzie na zimę i wiosnę na wschodzie, w Beskidzie Niskim i w Bieszczadach trzeba prowadzić szczególnie oględną gospodarkę zasobami wodnymi w lecie i jesieni, kiedy ilości wód są tam najmniejsze. W tej części Karpat są natomiast jeszcze dość liczne odcinki rzek i potoków bardzo słabo wykorzystywane dla wypoczynku, których skromne zainwestowanie do tych celów mogłoby się przyczynić do zmniejszenia naporu na te części Karpat, które są od dawna bardzo licznie uczęszczane i gdzie pojawiają się objawy przeciążenia. Do takich odcinków, które nawet przy dość skromnym zainwestowaniu dla turystyki i wypoczynku mogłyby się poważnie przyczynić do rozładowania obszarów przeciążonych należą: dolina Białej Dunajcowej od Florynki po Izby, dolina Zdyni od Uścia Gorlickiego po Gładyszów i Konieczną, dolina Wisłoki od Nowego Żmigrodu po Ożenną, okolice Jaślisk nad Jasiołką, dolina Wisłoka powyżej budowanej zapory w Sieniawie — aż po Wysłok Wielki.

Ogólna polityka wykorzystania wód karpaccich dla celów wypoczynkowych powinna dążyć do tego, aby w województwach nowosądeckim, krośnieńskim i południowej części bielskiego wody były wykorzystywane dla celów wypoczynkowych w takim stopniu, jak na to pozwoli uniknięcie kolizji z podstawowymi założeniami ogólnego zwiększenia retencji wód i ich użytkowania dla celów komunalnych. W ten sam sposób należy traktować południową część woj. przemyskiego łącznie z całą doliną Sanu powyżej Przemyśla. Ta śliczna dolina powinna się stać ważnym rejonem rekreacyjnym i stanie się nim wkrótce, jeśli tylko dopilnujemy, aby wody Sanu nie straciły wysokiej klasy czystości. W tym celu zakłady przemysłowe, znajdujące się nad górnym Sanem, a przede wszystkim w Sankoku, powinny mieć priorytet inwestycyjny w zakresie zaopatrzenia w oczyszczalnie ścieków, dalszych zaś zakładów przemysłowych, mogących zagrażać zanieczyszczeniem wód, nie powinno się w tym terenie w ogóle budować. W woj. rzeszowskim, wobec silnego już zanieczyszczenia rzeki Wisłoki poniżej Krosna, jej rola rekreacyjna nie wzrośnie tak

długo, dopóki nie doprowadzi się do poprawy istniejącego stanu. Niewielkie obszary karpaccie tego województwa nie wyjdą zapewne poza rolę typowo lokalnych ośrodków rekreacji. Większą rolę turystyczno-wypoczynkową mogą odegrać karpaccie obszary województwa tarnowskiego. Główną osią rozwoju tej funkcji może być dolina Dunajca powyżej Tarnowa, a także dolina Białej. Prócz wód i pięknego podgórnego krajobrazu, poważnym elementem atrakcyjności wypoczynkowej i krajoznawczej tej okolicy są cenne zabytki architektoniczne, które zapewne będą coraz lepiej eksponowane. Mam tu na myśli takie urocze miasteczka i miejscowości, jak Wiśnicz Nowy, Lipnicę Murowaną, Czchów, Zakliczyn, Dębno koło Brzeska, Ciężkowice, Rajbrot, Iwkową i Paleśnicę, które przy prowadzeniu odpowiedniej polityki rewaloryzacji mogą się stać jedną z najciekawszych w całych polskich Karpatach okolic, skupiających cenne pamiątki naszej przeszłości.

LITERATURA

1. Nowalnicki T.: Jeziora osuwiskowe w Beskidzie Sądeckim. Wierchy, 45, 1976, 182-198.
2. Warszńska J.: Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki, Zesz. nauk. UJ, Prz. geogr., 36, 1974.
3. Ziemońska Z.: Stosunki wodne w Polskich Karpatach Zachodnich. Prz. geogr. Inst. Geogr. PAN, 103, 1973.

Антони Вжосек

ВОДЫ ПОЛЬСКИХ КАРПАТ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Резюме

Вода представляет собой очень важный элемент аттрактивности данной площади для туризма. Настоящий обзор ограничивается текущими водами, т.е. реками и потоками, или водами задерживаемыми в природных или искусственных водоемах.

Наши карпатские реки небольшие, с малыми расходами. Только реки Дунаец и Сан, а в нижних участках реки Попрад и Вислока характеризуются достаточными расходами для нужд водных sports. Карпатские реки не могут быть предметом большей заинтересованности для парусного спорта; для байдапчного спорта интересной является только река Дунаец. Значительно меньшие требования выдвигаются по отношению к купанью на реках. Расходы 1 м³/сек имеются в польских Карпатах в нескольких десятках водотоков. Для купанья являются, однако, самыми важными чистота и температура воды.

Гораздо скромнее представляются в Карпатах стоячие воды. Важную роль для туризма играют главным образом искусственные водоемы на реках. Их значение для туристского движения обусловлено их функциями. Наиболее да-

леко продвинутые ограничения должны касаться водоемов, главной функцией которых является снабжение городов питьевой водой.

Дальнейшие искусственные водоемы должны строиться на карпатских реках не только для повышения объема задерживаемой воды, но и для охраны крупных нижележащих водоемов от заиления.

Особенно пригодные места для строительства водоемов преимущественно для рекреационных целей и для купанья имеются на потоках стекающих с южных склонов горных массивов Горце и Дзялы Оравске, где южная экспозиция площади может обеспечивать более высокую температуру воды в водоемах.

Общая попытка использования карпатских вод для рекреационных целей должна стремиться к тому, чтобы избегать столкновений с основными предпосылками увеличения общего объема водозадержания и использования вод для целей коммунального хозяйства.

Antoni Wrzosek

WATERS OF POLISH CARPATHIANS AS A FACTOR OF THE TOURISM DEVELOPMENT

S u m m a r y

Water is always a very important element at attractiveness of the given area for tourism. The present considerations are limited to flowing waters, i.e. rivers and streams, or waters periodically retained in natural or artificial water reservoirs.

Our Carpathian rivers are small, of low discharges. Only discharges of the Dunajec and San rivers and the Poprad and Wisłoka rivers in their lower sectors are sufficient for water sport needs. The Carpathian rivers cannot be a subject of greater interest for sailing. The Dunajec river is of interest for canoeing only. Much less are the bathing requirements put towards rivers in the summer season. The discharges of 1 m³/s occur in Polish Carpathians in several teen watercourses. It is, however, the water purity and temperature, which are of importance for bathing.

Much more modestly look stagnant waters in Polish Carpathians. That are mainly artificial water reservoirs on rivers, which play an appropriate role for tourism. Their importance for the touristic purposes depends on functions the given reservoir should fulfil. The strongest limitations must be applied in relation to water reservoirs, the main purpose of which is supply of potable water for municipal agglomerations. Further water reservoirs to be built on Carpathian rivers should serve for the purpose not only of the water storage capacity increase, but also of the protection of large, lower situated water reservoirs against silting.

Particularly convenient places for building water reservoirs mainly for recreational and bathing purposes are on streams flowing downwards southern slopes of the Gorce and Działy Orawskie mountains, where the southern exposition of slopes can ensure higher water temperature in water reservoirs.

The general policy of Carpathian waters utilization for recreational purposes should strive to prevent collisions with basic projects of total increase of the retention of waters and their utilization for the municipal economy purposes.